

Легендата за възкръсналия бряст

Иван Русев

Ще си позволя да започна с нещо лично. Една от забележителностите на родния ми град Сливен е Старият бряст, като главната буква не е грешка. Това е собствено име, каквото обикновените дървета нямат. Всички сливналии го знаеха и обичаха точно с това име, пише го и на табелка до самото дърво. Аз самият съм отрасъл близо до него и с легендите около него. Всъщност не само аз, но и моите родители, а и техните. При разходка из града няма как да не се забележи. Извисява се в самия център, най-предпочитаното място за определяне на срещи. Някога бе наистина впечатляващо клонесто дърво, от което днес е останал един могъщ, но гол и за съжаление – вече мъртъв – ствол.

Мълвата му приписваше роля на свидетел, а понякога и на участник във велики и страшни събития, каквито не липсват в миналото на Сливен. Дори е качен на герба на града, където заема почти половината от щита. Затова и някак си не мога да приема, че Старият бряст е просто едър екземпляр на вида *Ulmus minor*. Освен собствено име, дървото притежава и впечатляваща биография с легендарни моменти в нея и е част от романтиката на родното място, а в по-широк смисъл и на понятието Родина – поне за поколения сливналии. Но понеже, освен от локален патриотизъм, страдам и от научно любопитство, се заинтересувах професионално от неговата история, а от едно по-обикновено любопитство – и от биологията му.

Старият бряст стилизирано е изобразен върху герба на Сливен, като заема почти половината от щита

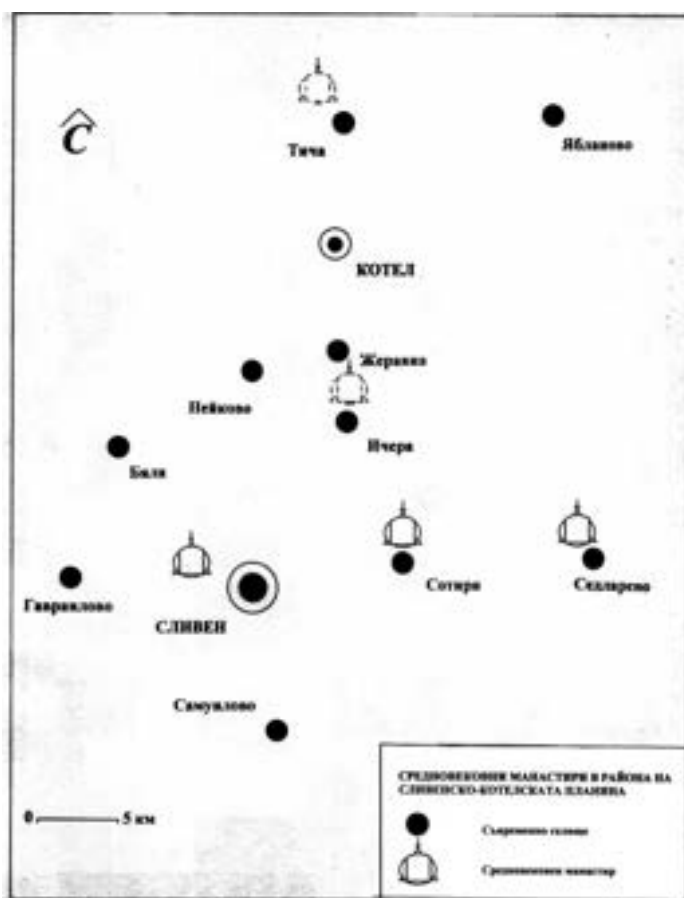
Снимка: Община Сливен

Както при повечето обкръжени с легенди неща, годините му не се знаят със сигурност, но са много. Специалистите смятат, че е поне на 1000 години, като тази цифра вероятно привлича и с това, че е кръгла. Всъщност може да има стотици години повече или по-малко. Във всеки случай е прието, че семката му е поникнала в Късното средновековие, което за нас, историците означава, че започва живота си на интересно място и в интересно време. И като при много забележителности в зараждането му има тайна, загадка и спекулации.

В интернет на много места може да се прочете, че Старият бряст е останал от известната в Средновековието Велика българска гора (Magna Silva Bulgarica). Звучи впечатляващо, но от научна гледна точка е неиздържано. Всъщност, доколкото е ясно, понятието „Велика българска гора“, е създадено от кръстоносците, които, движейки се на Изток, по стария римски път Via Militaris, се лутали десетина гена в гъсти дебри между Ниш и прохода Траянови врата, откъдето започва Тракия. Разширителното тълкуване на тази гора до днешната българска територия или пък до максимума на средновековната – от Адриатика до Черно море – е далеч от нау-

ката и е по-скоро романтичен остатък от миналото.

Мястото, където това дърво е пунало могъщите си корени, все пак може да се обяви за священо или поне за благословено. В езическото минало големите дървета, най-вече дъбовете, но понякога и брястовете, са били обкръжени с ореол на магическа сила, на священи места, често са били обект на поклонение и ритуали, а около тях са се раз-

Средновековни манастири в района на Сливенско – Котленския Балкан

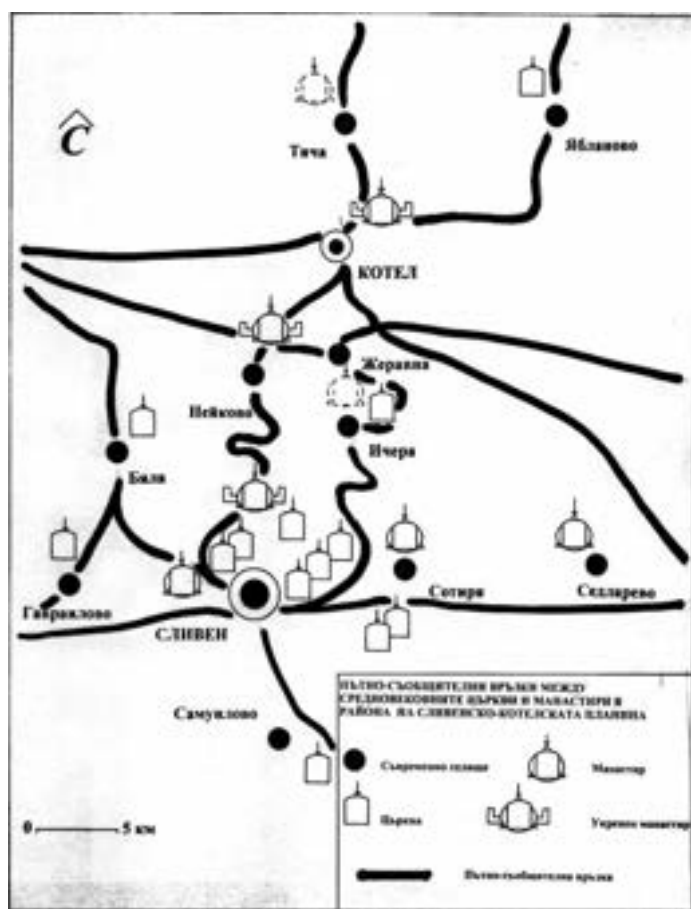
Схема публикувана в: Русев Иван, Ковачев Георги, Манастирската общност Света гора Сливенска и районът ѝ през XII – XVII век. Фабер 2011

хождали самодиви и други митологични същества. Християнството по принцип отхвърля подобни вярвания, но тъй като те на практика са били неизтребими, църквата ги включва по „втория“ начин в своята обредност или просто си затваря очите за ритуали, имащи езически корени. Нашият бряст, напълно възможно, още тогава да е привличал погледите и хората около разклонената си корона или под гъстата си сянка. Това

е вероятно, но все пак не е доказано. Нека да не забравяме, че дърветата от рода *Ulmus minor* са бързорастящ вид, те нарастват най-интензивно между 20-тата и 40-ата си години, а след това растежът е много по-бавен. Ако са отметнали първия си век, те вече са оформени с впечатляващ размер, особено ако са отделно стоящи на слънчево място. А традицията им приписва способност да гонят злите сили, както на самото дърво, така и на предмети, изработени от него. Затова и когато се заграждало ново гумно, се слагала ограда от бряст, а под короната му било хубаво да се преспи.

Каквито и да са били отношенията му с езичесвото, Старият бряст е трябвало да съжителства галеч по-тясно с християнството. Защото в Късното средновековие територията, където е днешният градски център на Сливен, е била манастирска гора.

Всъщност, в землището около днешния град по времето на Асеневци е изграден комплекс от манастири, обявен за Света гора Сливенска – значителен духовен център за Втората българска държава. Включвал е 24 манастира, като главният „Света Богородица“ е бил построен от цар Йоан Асен II. Успешното царуване

Пътно-съобщителни връзки между средновековните църкви и манастири в района

Схема публикувана в: Русев Иван, Ковачев Георги, Манастирската общност Света гора Сливенска и районът ѝ през XII – XVII век. Фабер 2011

на този велик средновековен владетел обаче било последвано от период на размирици, татарска намеса, византийски завоевания и контразавоевания. Все пак статутът на манастирски владения (поне до идването на османците) е бил своеобразна защита от опустошенията на войната, така че нашият бряст е можел да трупа спокойно сантиметрите на своя ствол, да нараства на височина и широчина. По времето на дългото царуване на Йоан Александър (1331 – 1371), районът познал благата на мирното развитие, но след това идва бруталната епоха на османските завоевания.

Света гора Сливенска не е нещо уникално за Българското средновековие. През XIII и XIV в. са били оформени и групи подобни духовни средища – Софийската Света гора, Търновската Света гора, Ивановските скални манастири по р. Русенски Лом. Те, както и множеството групи компактни манастирски формирования из страната, принадлежат на една и съща религиозно-философска идея, носители са на една и съща култура, поддържат контакти с едни и същи духовни лидери и светски личности.

Нека направим едно леко отклонение за духовната среда, в която постепенно е нараствал нашият бряст. Първото споменаване в средновековен паметник на Света гора Сливенска, който ние познаваме, е в „Житието на Св. Теодосий Търновски“ от цариградския патриарх Калист I, писано към 1363 – 1365 г. За съжаление обаче не разполагаме с оригинала, а с неговия български препис от 1479 г., извършен от Владислав Граматик.

Св. Теодосий Търновски е бил забележителен средновековен духовник, изкачил се високо в „лествицата“ на духовното съвършенство на исихастите. В ня-

*Цар Йоан Александър с царица Теодора и синовете си Йоан Шишман и Йоан Асен
Страница от от Лондонското четверевангелие. Снимка Уикипедия*

кои по-стари учебници у нас исихазмът бе обявен за една от ересите, но това бе просто отражение на стремежа на марксистите да търсят (и откриват) всякакви форми на „класова борба“, а в Средновековието за такива бяха обявени ересите и поради това се смятаха за „прогресивни“.

Това е парадоксално, защото всъщност исихазмът е по-скоро увлечение на тогавашния духовен елит, а не борба на онеправданите и в края на XIII и през XIV в. е бил авторитетна идея – както в България, така и във Византия. Исихазмът (от гръцката дума исихия *ἡσυχία*, която означава *уединение*) е една от мистичните духовни практики на източното

християнство, която до голяма степен е основа на монашеския аскетизъм. Бил е особено развит в Източна България като манастирът Парория (вероятно в района на Странджа) е бил основан лично от основоположника на исихазма св. Григорий Синаит под покровителството на цар Йоан Александър, а оттам се разпространява в целия район. Исихастите са монаси, които търсят пътя към непосредствено богопознание чрез самовглъбяване и постоянни молитви.

Влиянието им е било значително, като сред видните исихасти е бил и последният български патриарх Евтимий. Теодосий Търновски е един от първите учители на българския исихазъм и той известно време се е подвизавал в Света гора Сливенска. Това означава, че е напълно

възможно под дебелия сянка на Стария бряст (тогава, разбира се, не са го наричали така, тъй като е бил и доста по-млад) мъчаливи монаси да са практикували своята исихия, търсели са духовното просветление по безкрайния път към познаване на Бога. Напълно възможно е под същата сянка да са се водели и оживени диспути за познаваемостта на Бога, в които срещу исихасти са се изправяли валаамити, томисти и други. Епохата е била наситена с духовни търсения и спорове, като Света гора Сливенска не е стояла настрана от тях. В един по-широк контекст, възникнали и оформени като религиозни средища, „Светите гори“ в българското пространство безспорно заемат важно място в средновековната ни държава и култура. Независимо от привидно хаотичното им разполагане, различните компактни манастирски формирования из страната принадлежат на една и съща религиозно-философска идея, носители са на една и съща култура, поддържат контакти с едни и същи духовни лидери и светски личности.

Пагането на Сливен или по-точно на крепостите в близост до днешния град, както и на прилежащия Сливенско-Котленски балкански район под османска власт се развива по сложен начин в края на XIV век. Всъщност най-осезаемото и продължително присъствие на завоевателя в района се отнася към времето непосредствено преди и по време на похода на Джандарлъ Али паша (по-късно велик везир) в Северна България през 1388 г. Знае се, че 30-хилядната му армия преминава през източните проходи на Стара планина с първоначални ключови позиции при Ямбол и Аймос. През пролетта на следващата 1389 година султан Мурад I е в Ямбол, където изчаква своя военачалник, а също и търновския

Икона на Свети Теодосий Търновски

цар Йоан Шишман, с когото трябвало да води поредните преговори и на когото да постави поредния ултиматум. Както знаем, целта на похода на Али паша от 1388 г. била отнемането на Северното българско Черноморие от властта на Търновското царство. Айтоският проход ще да е бил и една от уязвимите точки на българите, най-вече поради отдалечеността му от столицата Търново. По цялото му протежение турската армия преминала едва през три ключови крепости: Айтос, Ченге (при гн. Аспарухово, Варненско) и Вичина. След като турците завоювали Ямбол през 60-те години на XIV в., те имали удобен плацдарм за настъпление към Търново по най-прекия път през Сливенския балкан. Поради тази причина Йоан Шишман е обърнал по-сериозно внимание на крепостите в предмостие на тази част на планината. А концентрацията на крепости в района на Сливенския балкан през XIII – XIV в. е била висока в сравнение с останалите части на планината. Непосредствено срещу Ямбол се откриват останките на десет крепости – „Злото кале“ при Седларево, „Калето“ при Тополчане, „Градището“ при Сотиря, „Калето“ при „Моллова кория“, крепостта в местността „Карандила“, „Маричино градище“, „Върло градище“, „Калето“ в „Асеновския боаз“, „Градището“ над Чинтулово и „Големият Хисар“ при Струпец. След тях идва и втори ешелон крепости: „Вуда“ и „Римското кале“ при Котел, средновековна Тича. Към тази система са били включени и укрепените манастири „Калето на хайдут Върбан“ при Котел, „Клепалото“ при Нейково и манастирът по р. Манастирска, северно от Сливен. Можем със сигурност да предположим, че през 70-те години на XIV в. тези крепости са принадлежали на Търновското царство,

Чл.-кор. проф. дин Иван Русев е роден в Сливен през 1963 година. Завършва „История“ във ВТУ и през 1989 г. започва работа в Регионален исторически музей – Сливен. През 1998 г. печели конкурс за главен асистент по „История на България“ във Варненския свободен университет, а след това е доцент и професор по история в Икономически университет – Варна. Научните му интереси са основно в областта на историята на Възраждането. Има няколко специализации във Франция, като един от основните му трудове е посветен на Кримската война (1853 – 1856). Автор е на 260 научни публикации, включително на монография за средновековната манастирска общност „Света гора Сливенска“ от XII – XVII в. През 2019 г. е удостоен със званието „Почетен гражданин на Сливен“.

тъй като монети на Йоан Шишман са открити на „Върло градище“, което заема ключова позиция на подстъпите към планината. Те обаче не успели да спрат османското нашествие. През 1393 г. укрепеният се в Никопол Йоан Шишман вече не могъл да попречи на завоюването на Търново. Това предполага не само бързо придвижване и дислоциране на турската армия, но и нейното тилово подсигуриране, което означава, че българските крепости в близост до Балка-

Монети на Йоан Шишман са открити в крепостите в сливения край – те свидетелстват за контрол от Търново в периода преди османското завоевание

на, които биха могли да останат в гръб, са минали в турски ръце.

Нямаме категорично сведение манастирите в Света гора Сливенска да са били опожарени по време на османското нашествие. Дори напротив, проведените преди години археологически про-

учвания, а и неотдавна откритите в Османския архив в Истанбул документи доказват, че някои от тях просъществуват дори до XVII в. Но все пак духовното средище запада, тъй като имотите на манастирите са отнети от новите владетели и превърнати във вакъфи. А и на тяхно място възниква съвременният Сливен, който постепенно се оформя като значим занаятчийски, търговски и културен център. През XVII в. селището придобива ясно очертан градски облик и по-висок административен статут. Около 1610 – 1614 г. е регистриран като център на каза с население не по-малко от 201 ханета (домакинства). В описанието на „Румелия и Босна“ от Мустафа бен Абдуллах Хаджи Калфа (по-известен просто като Хаджи Калфа) Ислимие (Сливен) е представен като „гиздаво

Старата часовникова кула е построена близо до Стария бряст в историческия център на Сливен

селище“, разположено в полите на Балкана, отстоящо само на 8 дена път от столицата на империята Цариград, известно със своите аби. Пътешественикът Евлия Челеби също обръща внимание на сливенското текстилно производство и търговия: „... безброй вади, които текат от височините и в които има многобройни брашнени воденици, чаркове и табашки долапи за козаци, килими и кебета. Едно от чудните индустриални произведения на този град (Сливен) е и кебето, което се казва „ямболско кебе“... и се изнася в Румелия, арабските и персийските земи. ...Освен тези гюкяни, в чаршията има до двестата други гюкяни. Безистен няма. Жителите обличат разни сукнени облекла и говорят български. Раята е предимно българска“. По това време градът вече

е разположен на днешното си място, а значи – и около Стария бряст, който вече е заслужавал това име и няма начин да не е впечатлявал жителите и пътниците с разклонената си корона и дебелата сянка.

Друга важна особеност на района във вековете на османската власт са множеството войнугански селища. През XVI в. като такива са отбелязани балканските села между Сливен и Котел и тези на изток от Сливен. В ранния период – когато османците все още не са наложили своето пълно господство на Балканите – се отдава голямо значение на онези категории от завареното население, които могат да се използват в помощните корпуси на войската. Войнуците в първите векове носят чисто военна служба на граничната периферия (удж, серхад),

Руските войски на ген. Дибич-Забалканский превземат Сливен през 1829 година. Гравюра от Огюст-Жозеф Дезарно

*Надпис до Стария бряст в Сливен, посочващ приблизителната му възраст. Използва се старото научно название на полския бряст *Ulmus Campestris*, което днес е заменено от *Ulmus Minor**

но впоследствие са натоварени с изпълнението на ариергардни и тилови задачи: служене в обоза, поддържане на гържавните конюшни, косене на трева и пр. Срещу тези си задължения войнуците се ползват с привилегирован статут и известни данъчни облекчения. Гъстотата на войнушкото население се обяснява със стратегически съображения в процеса на експанзията към западните части на Балканите и към Централна Европа, с непокорността и проблемите, които по онова време създават румънските княжества. А Сливенско-Котленският край, освен че си остава предимство на османските столици (Одрина – от 1371 до 1453 г. и Цариград – след 1453 г.), е кръстопътен за няколко важни стратегически направления. Войнушкият статут на раята обаче е и предпоставка за запазване на народностното самочувствие, на свободомислието на българите от очертания район.

Османотурските документи от ранния период сочат, че Сливенско-Котленският край е средоточие и на множество вакъфи – цели селища, чиито приходи са насочвани към религиозни и благотворителни цели. Във вакъфи са превърнати някои от най-големите се-

лица: Сливен, Ново село, Клуцохор, Сотиря, Камена, Матей, Г. Шивачево, Речица, Съдиево, Кермен, голямата сливенска махала „Томан“ и др. През второто десетилетие на XVII в. повечето от посочените селища, които са вакъфи на Мурад II (по-точно на неговите потомци тогава), наброяват общо 633 домакинства, подлежащи на облагане с данък. Вън от тази цифра са големите села Сотиря (100 семейства) и Камена (90 семейства) – вакъфи на наследниците на Селим I, Матей – вакъф на майката на султан Сюлейман I, вакъфите на Кады Айвъз ефенди. Поради наличието на многобройните вакъфи в околността султан Мехмед II Фатих (1451 – 1481) издава специална заповед, с която освобождава местното население от данъците „авариз-идивание“. Пак в тази връзка в Сливен са регистрирани като постоянно уседнали лица събирачи на приходите от вакъфи, снабдени с берати. Създаването на множество вакъфи в Сливен и Сливенско, и то все през най-ранния период на османското владичество, може да се свърже и със стремежа на завоевателя да наследи местните духовни традиции, завещани от обителите на Света гора Сливенска. Нарастването на Сливен по брой на населението и безспорният му икономически просперитет довеждат до неговото налагане в края на XVIII в. като център на санджак. През първата половина на XIX в. територията на Сливенския санджак постепенно се разраства, а след административната реформа от 60-те години на века той вече обхваща днешните югоизточни български територии и е част от Одринския вилает.

Сливенският край влиза в историята на България и с активната роля, която будното и национално осъзнато население играе във Възраждането. Не случайно Сливен е наречен „град на стоте

войводи“, а да напомним, че когато е добил това славно прозвище, в центъра му се е извисявал и Старият бряст. Градът е бил не само икономически и образователен, но и бунтовен център. Свободолюбиви и храбри сливналии оставят свои следи в борбите на съседните християнски народи. Хаджи Христо участва в гръцкото въстание, показва качества на полководец и по-късно е избран за депутат в гръцкия парламент. Кондо бимбаша войвода от Сливен се включва активно в сръбското въстание от 1804 – 1813 г. Д-р Иван Селимински създава тайно родолюбиво дружество в Сливен по подобие на гръцката „Филикетерия“. Добри Чинтулов пише бунтовните химни на Възраждането и нищо чудно вдъхновението за тях да е дошло и от вида на могъщия ствол на Стария

бряст, а и под сянката му те да са изплати за пръв път.

А за войводите Панайот Хитов, Хаджи Димитър и Стефан Караджа у нас знаят всички, както и за знаменитите котленци, които са изнесли борбата за църковна самостоятелност – Неофит Бозвели, Софроний Врачански, Гаврил Кръстевич. От славен котленски рог е и титанът на Възраждането Георги Стойков Раковски, който сякаш озрява всички възрожденски битки – образователни, църковни, бунтовни, дипломатически.

Старият бряст по това време вече е в центъра на града, а значи и на интензивните събития, които съпътстват духовния и икономически подем. Всъщност брястът си стои на мястото, което е запазил още от Средновекови-

Старият бряст в добрите си години се извисяваше впечатляващо в центъра на града. Пред него са минавали паради, манифестации, митинги и народни празненства

ето, а станало така, че трите основни махали на града се събирали към него. Около него се събират и символите на властта – конакът и затворот. В непосредствена близост са кулата с градския часовник и чаршията (търговския център). Вероятно това е причината да пребъде във времето неговата нарастваща известност.

Брястът е бил свидетел и на тъжни сцени. През 1829 г. Сливен преживява за кратко опиянението на свободата. В него влизат руските войски на ген. Дибич-Забалкански, като това е съпътствано от кланета над мюсюлманите. Страхът от отмъщение пък води до бежанска вълна, като над 15 хиляди души се изселват към Бесарабия. Това е истински демографски удар върху града, който трудно се съвзема. При по-след-

ващата руско-турска война от 1877 – 1878 г. е имало репресии над раята, като се твърди, че на клоните на бряста са били избесвани бунтовници. Внимателният анализ на изворите обаче изяснява, че в тази роля тогава е влязла една стара круша, така че брястът е запазен от грозния ореол на бесилка.

В ново време градът се развива интензивно като един от значителните индустриални и културни центрове на Източна България, а Старият бряст се налага като негов символ. Той е разположен в самия център на града, близо до общината, около него има площад, който в социализма се използваше и за демонстрации и паради на дислоцираната в града Трета армия. Брястът сякаш приемаше (като командир или началник) тези култови мероприятия. Естестве-

Днес от него е останал един грозен и вече изсъхнал ствол. А оптимизмът идва от издънките около него, подхранвани от мозъщата и все още жива коренова система.

но, на 24-и май, учители и ученици са дефилирали пред него в името на просветата, а в епохата на социализма е имало манифестации и за труда – на първи май, както, разбира се, и за 9-и септември. През 90-те години на миналия век там бяха и големите митинги (и контрамитинги) на зараждащата се демокрация, на някои от които се цитираха (или пък се развяваха, написани на плакати) остроумните фрази на сливналията Радој Ралин.

А може би най-паметното от всички шествия пред Стария бряст, наситено с истински и неподправен народен ентузиазъм, се провежда спонтанно в нощта на 10-и юли 1994 г., когато сливналията Йордан Лечков забива гол с глава във вратата на Германия и изпраща българския национален отбор по футбол на полуфинал на Световното първенство в САЩ. Този гол тогава изведе всички българи по площадите и гаде такъв авторитет на футболиста, че по-късно той стана кмет на града.

Старият бряст също блесна на международното поле. През 2013 г. бе обявен за „Дърво на годината“ у нас, а на следната 2014 спечели и титлата „Европейско дърво на годината“. Славата обаче си има и обратна страна, понякога се превръща в проклятие. Точно през същата 2014 година стана ясно, че мозъцият ствол на вековното дърво е опасно болен. Заразен е от холандската болест трахеомикоза, която спира движението на водата в стъблото и то изсъхна, независимо от грижите, които бяха положени от специалисти от Лесотехни-

ческият университет и от общината в Сливен.

Агонията на болното дърво бе наистина тъжна гледка. Короната загуби формата и очертанията си, клоните стърчаха изсъхнали сред пожълтели листа и бяха изрязвани поетапно със санитарна цел. Накрая на любимото място на сливналии остана самотен и мрачен ствол, като трахеомикозата уврежда по грозен начин и кората.

И все пак има основания и за оптимизъм. В по-общия план на природата смъртта е преходно състояние – нещо умира, но пък груо се ражда. И Старият бряст не изчезна съвсем в небитието, а се преражда в много издънки, които се появяват над твърде разклонената му и все още жива коренова система. Добрата новина е, че от всяка може да тръгне ново дърво, а лошата е, че в тях прониква и заразата. Все пак може би Старият бряст ще остави някой здрав пряк наследник, но за съжаление това не е сигурно. А наистина лошата новина е, че брястовете в България намаляват, като причина за това са както болестите, така и климатичните промени. Разбира се, жалко е за това конкретно дърво, което не само даваше прохлада и бе красиво, но имаше свое име и биография. Старият бряст предаваше на сливналии и своята историческа романтика. Но тя все пак е нещо в главите на хората около него, а не е част от самото дърво. Хората имат нужда от романтика и могат да я насочат и към груо дърво, но природата не може да остане без дървета и тя трябва да се пази.

Пътят към възкресението

Из „Доклад от експертна оценка на Стария бряст – гр. Сливен, 25.05.2023“

През 2018 г. Старият бряст, растящ в центъра на гр. Сливен, изсъхва, което активизира спящи пъпки в основата на стъблото и коренови издънки, от които се развиват клонални индивиди. Преди изсъхването на Стария бряст местна фондация събира семена и произвежда фиданки, част от които са засадени в съседна градинка. През пролетта на 2023 г. (25 май) беше направена визуална оценка на състоянието на четири групи млади бряста: 1) коренови издънки в периферията на заградената част около стъблото на Стария бряст; 2) пънни издънки, появили се от основата на стъблото на Стария бряст; 3) коренови издънки в градинка пред Административния съд и 4) семенни индивиди в градинката

срещу хотел „Парк централ“. След визуалната оценка бяха измерени и физиологични показатели, за по-прецизно установяване на физиологичната кондиция и евентуален физиологичен стрес.

....

Всички млади индивиди от вида полски бряст (*Ulmus Tinor Mill.*), които бяха изследвани, са в добра физиологична кондиция. Въпреки това, нивата на изследваните показатели са съществено по-ниски, което може да се дължи на недостиг на вода и разтворените в нея минерали. Полският бряст е един от най-взискателните видове по отношение на богатство, проветривост и запасеност на почвата с влага. При семенните индиви-

ДОКЛАД

от експертна оценка на „Стария бряст“ – гр. Сливен, 25.05.2023 г.

Доц. д-р Светослав Анев – Физиология на дървесните растения;

Гл. ас. д-р Николай Зафиров – Горска фитопатология;

Гл. ас. д-р Николай Цветанов – Дендрология

Състояние на проблема

Състоянието на листния апарат е чувствителен показател за ранна диагностика на стрес, причинен от патогени като причинителя на трахеомикозата при бряста – *Ophiostoma novo-ulmi* Brasier, тъй като със запушване на проводящата система се ограничава притока на вода и на разтворените минерали в нея към короните на растенията. Това води до влошаване на водообмена на засегнатите участъци от короните, предизвиква дехидратация на листата и намалява потенциалът им за синтез на фотосинтетични пигменти.

Факсимиле от експертна оценка за състоянието на Стария бряст и перспективите на издънките от него

Фитосанитарното състояние на брястовите дървета е оценена с помощта на международна 5-бална скала за степента на обезлистване на короните (Таблица 1, Роснев и кол., 2007; Мирчев и Овчаров, 2013; Бенчева 2017).

Таблица 1. Международна скала за степените на обезлистване

Обезлистване	Бал	Здравен статус
0 – 10%	0	зdrави
11 – 25%	1	слабо увредени
26 – 59%	2	средно увредени
60 – 99%	3	силно увредени
100%	4	изсъхнали дървета

Според получените резултати кореновите издънки в периферията на заградената част около стъблото на Стария бряст и тези в градинката пред Административния съд попадат в първата категория на обезлистване – здрави индивиди. За разлика от тях пълните издънки,

ги това вероятно е причинено от плътното покриване на коренообитаемия слой от почвата с плочи, а при пълните издънки – вероятно поради изчерпването на капацитета на загиналите корен и стъбло на Стария бряст да изхранват тези издънки. При кореновите издънки показатели са високи, което е сигнал, че те вече оформят собствена коренова система, с която да снабдяват надземните си органи с необходимите им вода и минерали от почвата. Въпреки по-добрите резултати за кореновите издънки, следва да се посочи, че те влизат в етапа на склопяване на короните, което ще изостри конкуренцията помежду им. От тази гледна точка следва усилията по отглеждането им да се концентрират върху няколко фиданки, които са на

възможно по-голямо разстояние от майчиното дърво, тъй като така шансът да развият по-бързо собствена коренова система е по-висок. Първоначално кореновите издънки се изхранват от майчиния корен, но в последствие развиват собствен централен корен, който с времето също закънява и се замества от силно развита брадата коренова система. В тази връзка е добре да се осигури по-добро снабдяване с вода (най-добре естествено – с валежите) към коренообитаемия слой от почвата на тези индивиди, както и пространство за развитие на самата коренова система на младите индивиди. Това означава, че в зоната на проекцията на короните им трябва да се осигури просмукване на дъждовната вода, а не оттичането ѝ по терена. ■